

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ РЯТУВАЛЬНИКІВ МІЖНАРОДНИХ ГУМАНІТАРНИХ МІСІЙ

В статті розглянуто особливості формування психологічної готовності рятувальників зведених рятувальних формувань у складі міжнародних гуманітарних місій і рятувальних операцій на етапі надання першої невідкладної допомоги постраждалим.

Ключові слова: рятувальники, міжнародні гуманітарні місії, психологічна готовність, структура готовності, надзвичайні ситуації.

В статье рассмотрены особенности формирования психологической готовности спасателей сводных спасательных формирований в составе международных гуманитарных миссий и спасательных операций на этапе оказания первой неотложной помощи пострадавшим.

Ключевые слова: спасатели, международные гуманитарные миссии, психологическая готовность, структура готовности, чрезвычайные ситуации.

Постановка проблеми. За своїми вихідними характеристиками професійна діяльність персоналу рятувальних служб та служб екстреного виклику пов'язана з постійною загрозою для життя і здоров'я, стресом, ризиком, негативними емоційними станами, великими психофізичними навантаженнями.

Екстремальність, будучи специфічною особливістю професії рятувальника, актуалізує прояв особливих якостей особистості, її функціональних можливостей і завдань, таким чином, специфічний зміст психологічної готовності до діяльності фахівців зведених рятувальних підрозділів міжнародних гуманітарних місій полягає в особливостях професійної діяльності, які мають свою, специфіку, особливості та потребують спеціальної системи заходів з формування психологічної готовності фахівців, особливо на етапі надання першої невідкладної допомоги людям, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій.

У відповідності до актуальності порушеної наукової проблеми, **метою** статті є визначення особливостей формування психологічної готовності фахівців зведених рятувальних формувань до діяльності у складі міжнародних гуманітарних місій та рятувальних операцій, змістовних і сутнісних підходів до системи їх психологічної готовності до діяльності на етапі надання першої невідкладної допомоги постраждалому від надзвичайних ситуацій населенню.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі вивчення феномену психологічної готовності фахівців у різних сферах діяльності приділяли багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Аналіз їх праць показує, що наукова розробленість питання психологічної

готовності у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі має свою передісторію розвитку. Об'єктом дослідження вона стала ще з середини ХХ століття у зв'язку з підвищенням вимог до психологічних характеристик здійснюваної людиною діяльності, пошуком умов оптимізації та підвищення її успішності. У подальшому найбільш значний вклад у дослідження проблеми психологічної готовності, як у загальнотеоретичному, так і в прикладному плані, внесли відомі вчені (С.Максименко, В. Ложкін, С.Болтівець, В.Осьодло, О.Блінов, Л.Карамушка, М.Корольчук, В.Клименко, О.Кокун, О.Тімченко, О. Сафін, В.Стасюк, Е.Потапчук, Л.Перелигіна, О.Малхазов та ін.). Різноманіття наукових підходів до вивчення психологічної готовності дозволяє нам розглянути проблему з різних позицій.

О. Колесніченко (2011) досліджуючи проблему готовності рятувальників здійснив порівняльний аналіз наукових підходів зарубіжних та вітчизняних вчених, які займалися вивченням психологічної готовності фахівців до діяльності в різних професіях екстремального профілю. Зокрема прибічники функціонального підходу А. Деркач, О. Єлісеєв, В. Желанова, О. Ліненко, С. Мусатов, С. Николаєнко, Т. Іванова, В. Попов, П. Рябцев, Ю. Самарін, Ю. Сосновікова, А. Смірнов, О. Ухтомський, М. Томчук, О. Юдіна розглядають психічний стан готовності особистості в активному-позитивному відношенні до професії, в сформованій професійній самосвідомості та внутрішній налаштованості на певну поведінку при виконанні професійних завдань та проявляється як потенційна якість особистості.

Автори Л. Кандибович та М. Дьяченко під психологічною готовністю розуміють вибірккову, прогноуючу активність на стадії

підготовки, що спрямовує особистість на організацію її до майбутньої діяльності. В їх працях розглядалися аспекти формування довготривалої та ситуативної готовності особистості, автори таку готовність визначали, «як цілеспрямоване прагнення особистості, котре виникає в процесі всебічної підготовки і є результатом розвитку особистості, яка оволоділа професією, особливостями певної діяльності» і т.д. [1].

П. Горностай дає визначення поняття «професійної готовності», як загальну готовність людини до професійної діяльності, а саме, як психологічну так і фізичну, вона може бути як тривалою, так і короткочасною і виділяє чотири підструктури психологічної готовності до діяльності: професійну спрямованість; професійну самосвідомість особистості; професійні знання, навички, вміння; професійно важливі особистісні якості [1]. Цілісна психологічна готовність до діяльності являє собою сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, які складають підсистеми короткочасної та тривалої готовності. Готовність до конкретної діяльності - це передусім інтенсивна передумова наявного рівня професіоналізму в напрямку його вдосконалення.

Під психологічною готовністю С. Кучеренко визначає складне комплексне психічне утворення, систему єдності функціональних, операційних і особистісних компонентів, що мають динамічну структуру та взаємні функціональні залежності. До структури такої готовності автор відносить мотиви професійної діяльності та установки, знання, вміння та навички, норми, а також певні особистісні риси.

Психологічну готовність фахівця до екстремальних видів діяльності О.Кокун визначає, як інтегративне особистісне утворення, яке складається із короткочасної та тривалої готовності і забезпечує його психологічну придатність до діяльності в екстремальних умовах.

О. Тарновська пропонує визначати під психологічною готовністю до діяльності інтегративне утворення, що складається із трьох взаємозумовлених і взаємозалежних підструктур: 1) функціональної, 2) емоційної, 3) особистісної.

Погляди О. Бандурка та В. Ягупова співпадають з висновками Л. Кандиловича про те, що складова психологічної готовності становить чотири компонента: 1) мотиваційний; 2) пізнавальний; 3) емоційний; 4) вольовий.

У роботах К. Платонова виділяються наступні значення готовності до діяльності: 1)

готовність як результат трудового виховання, яка виявляє бажання до праці; 2) готовність до певної праці; 3) готовність до праці, як результат психологічної підготовки та внутрішньої мобілізації [1,6].

З утворенням у 1996 році Центрального органу виконавчої влади у сфері цивільного захисту, до державного класифікатора професій було внесено біля 50 нових професій екстремального профілю, що у свою чергу сприяло появі низки нових актуальних досліджень з питань готовності фахівців до діяльності в екстремальних умовах.

Проведений аналіз показує, що погляди різних авторів на проблему готовності досить суперечливі та, що перспективний підхід у характеристиці готовності до діяльності як багатомірній, багатокомпонентній системі ще не знайшов достатнього поширення й у цьому напрямі доцільне продовження досліджень, що ж стосується розв'язання проблем формування готовності у фахівців зведених рятувальних підрозділів, то дана проблема у наш час досліджувалася тільки медиками медицини катастроф (І. Назаренко, С.Гур'єв, Г.Рощін, Н.Іскра та ін.) [7] стосовно формування готовності до діяльності у фахівців медичних бригад Державної служби медицини катастроф під час діяльності у складі міжнародних гуманітарних місій, що ж стосується рятувальників зведених підрозділів міжнародних місій та рятувальних операцій, то дана проблема не досліджувалася взагалі, що й визначило актуальність нашого подальшого пошуку.

Виклад основного матеріалу.

Готовність фахівця, у першу чергу, визначається через самоусвідомлення себе як професіонала діяльності, якою він захоплений, а саме, якщо ми говоримо про готовність працівників – безпосередньо до діяльності в екстремальних ситуаціях. У сучасних психологічних словниках готовність до діяльності визначають як – «стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, які забезпечують ефективне виконання визначених дій».

Конкретний стан готовності до професійної діяльності визначається сполученням факторів, що характеризують різні рівні готовності: фізичну підготовленість, необхідну нейродинамічну забезпеченість дій, психологічні умови. Залежно від умов виконання діяльності, провідною може стати одна з них.

О. Тімченко, С.Миронець (2007, 2008) відзначають, що стан готовності забезпечує перехід до виконання нового завдання, або до виконання завдання в умовах, що змінилися. Це вказує про сформованість настрою

фахівця на зміну зовнішніх умов із збереженням його внутрішнього стану, а в роботі рятувальників внутрішнє налагодження на самовіддану поведінку, адекватність реагування, мобілізацію сил. При розкритті поняття «психологічна готовність» дослідники використовували вбачаємі ними підходи до понять психіки, розуміння та сприйняття готовності людини в різних видах діяльності [6].

У дослідженнях з проблеми психологічної готовності О. Назаров і Я. Бондаренко визначають наступні компоненти психологічної готовності: 1) відображаючий - високий професійний розвиток пізнавальних і стійких якостей особистості, що забезпечує стійке реагування працівника на всі впливи навколишнього середовища з урахуванням майбутньої діяльності; 2) спонукальний - система мотивів з їхньою взаємозалежністю і супідрядністю; 3) виконавчий - міцні і високорозвинені розумові і сенсорні здатності; 4) регулюючий - вольові якості особистості, емоційна стійкість, здатність знижувати негативний вплив шкідливих факторів, управляти своєю поведінкою.

Наукові здобутки Є. Потапчук, О. Сафіна, О. Тімченка направлені на структуру диференційної психології і визначаються змістом та умовами конкретної професійної діяльності людини. Їх праці присвячені проблемам з формування довготривалої (особистісну та мотиваційний компоненти) та ситуативної готовності особистості (емоційні), а також в працях була визначена готовність «як цілеспрямоване прагнення особистості, котре виникає в процесі всебічної підготовки і є результатом розвитку особистості, яка оволоділа професією, особливостями певної діяльності» [1].

Л. Мотохнюк психологічну готовність до професійної діяльності подає у вигляді стійкої структурної характеристики особистості: 1) позитивне ставлення до обраної професії (мотиваційний компонент): мотиви вибору професії, потреба успішного вирішення професійних завдань, прагнення домогтися успіху і показати себе з позитивної сторони та др.; 2) потрібні знання (когнітивний компонент): розуміння професійних завдань, оцінка їхньої значущості, засобів та методів їх розв'язання та др., 3) операційно-діяльнісний компонент: здібності, особливості сприйняття, мислення, емоційно-вольові процеси, адекватні вимогам професії риси характеру.

У межах функціонального підходу психологічна готовність трактується як певний стан психічних функцій, що

забезпечує високий рівень досягнень під час виконання того чи іншого виду діяльності. Функціональний підхід передбачає вивчення психологічної готовності, як певного стану особистості: як психологічної умови успішного виконання діяльності; як вибірково-усвідомленої активності, яка спонукає особистість до діяльності; як психологічної установки, що функціонує на тлі загальної активності особистості; як стан, що передує усвідомленій поведінці. Необхідно зауважити, що більшість із вище зазначених авторів позиціонують тісний взаємозв'язок функціонального стану і стійкої характеристики особистості. Йдеться, зокрема, про те, що стан готовності – це тимчасова готовність, а підготовленість особистості – довготривала готовність. Крім того, ці два види готовності перебувають у тісному зв'язку між собою. [1,2,6].

З погляду прибічників особистісного підходу психологічну готовність слід розглядати як результат підготовки (підготовленості) до певної діяльності. Згідно з цим підходом, готовність є стійким, багатоаспектним, ієрархізованим утворенням особистості, яке містить низку компонентів, адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, тобто особистісний підхід розглядає психологічну готовність як складне особистісне утворення, багатопланову і багаторівневу структуру якостей, властивостей і станів, які у своїй сукупності дозволяють конкретному суб'єктові більш або менш успішно виконувати діяльність [1,2].

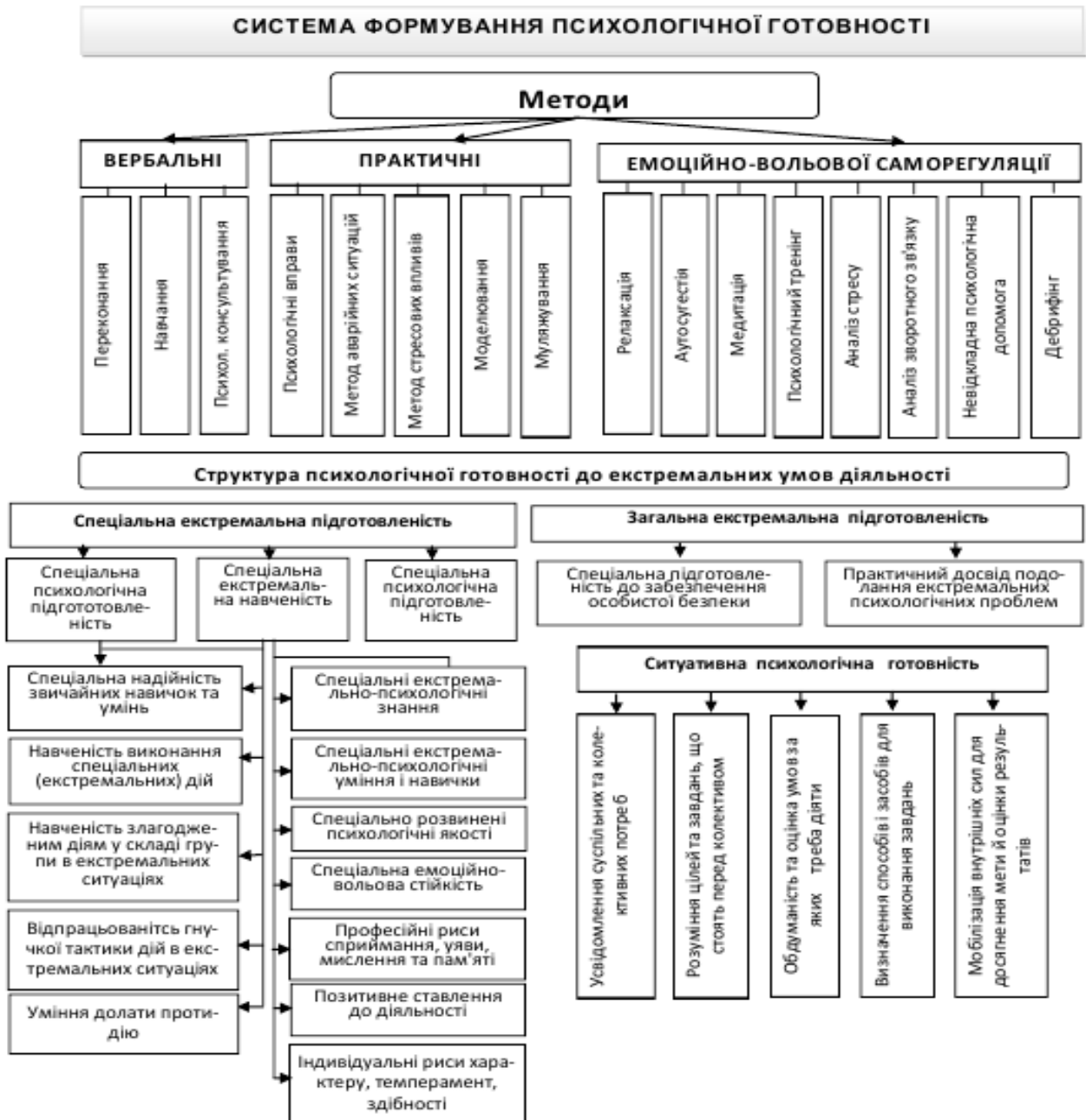
Психологічна підготовленість – складне особистісне утворення. Вона включає наявність професійно-психологічних знань, навичок, умінь, властивостей і якостей, які гарантують успішне подолання труднощів службової діяльності в екстремальних ситуаціях [8].

Відповідно до змісту і конкретних завдань, які розв'язуються суб'єктом трудової діяльності, психологічну готовність поділяють на ситуативну, яка детермінується відповідними психічними станами та визначається стабільними властивостями особистості. Фактори, що зумовлюють залежність ефективності діяльності від довготривалої, фіксованої готовності, стали предметом досліджень більшості фахівців. Завчасна, загальна або довготривала готовність являє собою раніше набуті установки, знання, вміння, навички, досвід, якості і мотиви діяльності та розглядається як стійка, завчасно сформована характеристика особистості. На її основі виникає стан готовності до виконання тих або інших поточних задач діяльності: психологічна

Питання психології

готовність спортсменів до змагань (Пуни А.Ц., 1979) психологічна готовність абітурієнтів до навчання у вищому навчальному закладі (Деркач А.А., 1998); психологічна готовність студентів до

педагогічної діяльності (Іванова Є.М., 2006); психологічна готовність воїнів до бою (Молотай В.А., 2005). Дивись рисунок (Система формування психологічної готовності фахівців).

Ситуативна готовність – це динамічний, цілісний стан особистості, внутрішня налаштованість на певну поведінку, мобілізованість усіх сил на активні та доцільні дії. Її виникнення й оформлення визначаються розумінням задачі, усвідомленням відповідальності, бажанням досягнути успіху в професійній діяльності.

Тимчасова (ситуативна) готовність представляє собою модель для виконання на

високому рівні безпосередньо майбутньої діяльності. Деякі вчені її називають: передстартовим станом; оперативним спокоєм; пильністю; мобілізаційною готовністю. Основною ознакою тимчасової готовності є те, що вона виникає у зв'язку з безпосередньою майбутньою діяльністю і характеризується максимумом функцій, найбільшою швидкістю реакції,

довготривалим збереженням працездатності при максимальній витривалості [2].

Ситуативний стан психологічної готовності – це актуалізація, пристосування всіх сил, створення психологічних можливостей для успішних дій в даний момент. Тому воно може включати деякі елементи тривалої готовності.

У загальному виді довготривала психологічна готовність являє собою структуру, у яку входять мотиваційний, вольовий, регуляторний, когнітивний і типологічний блоки, що характеризують: психологічне ставлення (ціннісно-мотиваційне) до того чи іншого виду службової діяльності та конкретного майбутнього завдання; адекватні вимогам майбутньої діяльності риси характеру, здібності, темперамент, типологічні особливості нервової системи; необхідні професійні, службові, бойові, фізичні знання, навички й уміння; стійкі професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційних, регуляторних і вольових процесів.

Тривала (спеціальна) готовність являє собою раніше отримані установки, знання, навички, вміння, досвід, якості й мотиви дій в екстремальних ситуаціях. На основі її виникає стан готовності до виконання повсякденних або раптово виникаючих завдань. Багато в чому вона забезпечується рівнем професійної підготовленості фахівця [3].

На відміну від стану ситуативної психологічної готовності, що відбиває особливості й вимоги майбутньої ситуації, тривала психологічна готовність – це стійка система професійно важливих якостей особистості (позитивне ставлення до професії, організованість, уважність, самовладання та ін.), її досвід, знання, навички, вміння, необхідні для успішної діяльності в різних ситуаціях.

Позитивні риси тривалої психологічної готовності – відповідність її структури змісту умовам професійної діяльності, легкість актуалізації та включення у виконання завдання, пластичність, комбінація стійкості й динамізму [4].

Позитивними рисами ситуативної психологічної готовності є: відносна стійкість, відповідність структури

оптимальним умовам досягнення мети, дієвість впливу на процес діяльності.

Тривала й ситуативна готовність формується та підтримується проведенням певної роботи, виконанням завдань, вправами, тренуваннями, засобами та прийомами скерування і самоврядування. Формування готовності проходить кілька етапів. Сутність психологічної готовності визначається через специфіку тієї діяльності, відносно якої вона виникає.

Отже, на етапі формування психологічної готовності рятувальників до надання постраждалим першої невідкладної допомоги, мають бути такі етапи формування психологічної готовності: 1. Оволодіння знаннями, поява установок і мотивів поведінки, необхідних для виконання завдань; 2. Додання змісту і структурі готовності з урахуванням поставлених завдань та умовами їхнього виконання в певному виді діяльності. 3. Закріплення та зміцнення готовності (вправи, моделювання дій, що виникають під час діяльності і тренування тощо). 4. Покращення готовності (самостійна робота, покращення своєї майстерності і тощо).

Ситуативна (оперативна) і тривала (постійна) психологічна готовність перебувають в єдності. Оперативна психологічна готовність – це функціональне ядро тривалої психологічної готовності, що підвищує її дієвість. Виникнення оперативної психологічної готовності, як стану, залежить від тривалої готовності, у свою чергу, ситуативна психологічна готовність визначає продуктивність тривалої психологічної готовності в конкретних обставинах [2].

Висновки. Таким чином, «психологічну готовність» ми розглядаємо як складову загальної комплексної системи психологічного забезпечення фахівців. Під психологічною готовністю до професійної діяльності ми розуміємо складне цілісне утворення психіки людини, що інтегрує в собі низку психологічних феноменів, які знаходяться в тісному взаємозв'язку, має складну динамічну структуру, між компонентами якої існують функціональні зв'язки. Залежно від того, яке функціональне навантаження виконують змістові характеристики даного феномену в процесі професійної діяльності, їх можна співвіднести до певних «блоків», а саме

Питання психології

компонентів психологічної готовності до професійної діяльності, що і визначає наступний крок нашого наукового дослідження.

Перспективні напрями подальших наукових досліджень полягають у формуванні якісної підготовки фахівців до діяльності в екстремальних умовах

життєдіяльності, де психологічне забезпечення кожного з аспектів діяльності повинно проектуватись системно і передбачати єдиний комплекс дослідницьких і соціотехнічних процедур, спрямованих на прогнозування й управління успішністю оволодіння спеціальністю і ефективну діяльність.

Література

1. Екстремальна психологія. Підручник. [Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В., Миронець С.М., Назаров О.О. та ін.] / за заг. ред. проф. О.В.Тімченка – К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502 с.
2. Колесниченко, О.С. Психологічна готовність працівників МНС України до професійної діяльності в екстремальних умовах. дис... к. психол. наук: 19.00.09 / Олександр Сергійович Колесниченко; НУЦЗУ. – Х., 2011. – 238 с.
3. Корольчук, М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. — Київ : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
4. Корольчук, М. С. Психофізіологія діяльності: [підручник] / М. С. Корольчук. МОН. – К. : Ельга, Ніка-центр, 2003. – 400 с.
5. Макаревич, О. П. Програма забезпечення психологічної підготовки особистості до дій у складних ситуаціях / О. П. Макаревич // Нац. акад. Держ. прикорд. служби України ім. Б. Хмельницького: [збірник наукових праць]. Вип. 5, ч. 2. – Х.: Вид-во НАДПСУ. – 2003. – С. 136–150.
6. Миронець, С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації. Монографія. / Миронець С.М., Тімченко О.В. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 232 с.
7. Мобільні формування державної служби медицини катастроф як механізм управління процесом подолання медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій. [Гур'єв С.О., Волянський П.Б., Миронець С.М., Терент'єва А.В., Рошкін Г.Г. та ін. / під заг. ред. проф. С.О. Гур'єва]. – ІДУЦЗ УЦЗУ, УНПЦЕМДМК МОЗ України. – К. : СПД, Лопушанський В.Ф., 2009. – 384 с.
8. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности. Теория и практика / Под ред. проф. Г.С. Никифорова. – СПб. : Речь, 2010. – 816 с.
9. Психофізіологічне забезпечення бойових підрозділів в екстремальних умовах. Методичний посібник [Галкін С.А., Кравченко С.А., Олійник Д.О., Шевченко В.Є. за заг. ред. Професора М.С. Корольчука]. – МО України. – К. : 2001. – С. 3, 4-7, 8-17.

Mironets S. M., psihologichnih Ph.D., associate professor

FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS RESCUERS INTERNATIONAL HUMANITARIAN MISSION

This article examines the formation of psychological readiness of rescue summary rescue teams composed of international humanitarian missions and rescue operations at the stage of providing emergency aid to the victims.

Revealed methodological approaches to the formation of psychological readiness and shows the differences in the training of lifeguards GSCHS territorial units of Ukraine and rescuers in the international humanitarian missions.

Author system ready to work in extreme conditions has considered within activities, functional and personal approaches. As a category of professionals ready rescue units are considered its subtypes: a special readiness, time availability, situational readiness and long-term availability. System availability experts displayed in the diagram.

Key words: rescue, international humanitarian missions, psychological readiness, structure, readiness, emergency situations.